
Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 24 (2010)

Διαβούλευση

John Weiss, Συντηρητισμός και ριζοσπαστική δεξιά: Παραδοσιοκρατία, αντίδραση και αντεπανάσταση στην Ευρώπη 1770-1945

Πέτρος Θεοδωρίδης

doi: [10.12681/sas.912](https://doi.org/10.12681/sas.912)

Copyright © 2015, Πέτρος Θεοδωρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοδωρίδης Π. (2015). John Weiss, Συντηρητισμός και ριζοσπαστική δεξιά: Παραδοσιοκρατία, αντίδραση και αντεπανάσταση στην Ευρώπη 1770-1945. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 24, 176–180. <https://doi.org/10.12681/sas.912>

προσφέρει μια οξυδερκή ανάλυση των σημείων τομής του πολιτισμού με το εμπόριο και, ως τέτοιο, μια πλήρη ανασκόπηση της σχέσης ανάμεσα στη διαφήμιση και την κοινωνία, ανάμεσα στις σύγχρονες διαφημίσεις, στους δημιουργούς τους και στους καταναλωτές.

Άρης Κουμπιρέλης

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ζώτος, Γ., Μπουτσούκη, Χ. & Κομποπούλου, Α. (2004). 'Πολιτική Επικοινωνία και Μάρκετινγκ στην Ελλάδα του 2004: Εκλεκτικισμός και Όσωση σε Συνθήκες Μεταμοντέρνου Πολιτικού Πλαισίου', *Μάρκετινγκ & Επικοινωνία: Μάρκετινγκ & Πολιτική*, έκδοση σε συνεργασία με την Ελληνική Ακαδημία Μάρκετινγκ, επιμ. Α. Κουμπιρέλης, 1: 62-66
- Χαλβατζιάκης, Κ. (2000). 'Τα όρια της αρνητικής διαφήμισης: Ο ρόλος της συγκινησιακής γλώσσας και η σχέση λόγου και εικόνας στην τηλεόραση', www.tovima.gr/default.asp?pid=2&artid=121565&ct=75&dt=23 Απριλίου
- Δεμερτζής, Ν. (2002). *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Θεοδωρακόπουλος Π., 'Πολιτικό Μάρκετινγκ, Λόμπυ και Διπλωματία', www.opek.org.cy/books/book_2_09.htm
- Σαμαράς Ν. Αθ. (2009). *Η τηλεοπτική πολιτική διαφήμιση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κασιανιώτης.
- Σαμαράς Ν. Αθ. (2004). 'Ένα λουλούδι στην πολιτική', www.eklogesonline.com/grj/articles/2004.

John Weiss, Συντηρητισμός και Ριζοσπαστική Δεξιά. Παραδοσιακρατία, αντίδραση και αντεπανασταση στην Ευρώπη 1770-1945, μτφρ. Σ. Μαρκέτος. εκδόσεις Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 245

Πολλά έχουν γραφεί για τον φιλελευθερισμό στην Ευρώπη, αλλά λίγα σχετικά με τον συντηρητισμό· αυτό το έλλειμμα της βιβλιογραφίας προσπαθεί να αποκαταστήσει το βιβλίο του John Weiss το οποίο κυκλοφόρησε το 1977. Ο συγγραφέας ξεκινά την αφήγησή του από την εποχή πριν από την επανάσταση του 1789 και φτάνει μέχρι το 1945. Για τον Weiss, η συντηρητική επανάσταση ξεκίνησε με τις απειλές που δέχθηκε η παραδοσιακή τάξη πραγμάτων στην Ευρώπη τον 17ο και τον 18ο αιώνα, όταν αρκετοί ηγέμονες προσπάθησαν να μειώσουν τις εξουσίες και τα προνόμια των ευγενών της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και των επικεφαλής των συντεχνιών. Τότε οι ομάδες αυτές προέβλεπαν την αρχαιότερη από όλες τις συντηρητικές ιδέες: 'το κράτος δεν πρέπει να έχει το δικαίωμα να επεκτεί-

νει την εξουσία του σε βάρος των τοπικών ομάδων και των συντεχνιακών συμφερόντων'.

Ο Montesquieu, για παράδειγμα, υποστήριζε ότι μόνο ένα σύστημα κληρονομικής κατοχής των αξιωμάτων θα μπορούσε να προστατεύσει τον πολίτη από τον αυθαίρετο δεσποτισμό του ηγεμόνα. Αυτός ήταν, όπως τόνιζε, ένας τρόπος για να διατηρηθούν οι θεσμοί εξουσίας και τα διάσπαρτα κέντρα δύναμης, τα οποία αποκαλούσε 'ενδιάμεσα σώματα' [corps intermédiaires]. Ο Justus Möser (1720-1794), πρωθυπουργός του κρατιδίου του Όναμπρυκ, κατήγγειλε τους 'άμυαλους νεωτεριστές' οι οποίοι καταπατούσαν έθιμα, δικαιώματα και συνήθειες που ήταν απαύγασμα μιας ενστικτώδους σοφίας του λαού.

Η Γαλλική Επανάσταση επιτάχυνε την εξέλιξη του ευρωπαϊκού συντηρητισμού. Τον Οκτώβριο του 1790 ο Edmund Burke δημοσίευσε τους *Στοχασμούς για την Επανάσταση στη Γαλλία* όπου υποστήριζε ότι οι φυσικοί άρχοντες της Γαλλίας ήσαν οι μεγάλες οικογένειες της γαιοκτημονικής αριστοκρατίας. Θεωρούσε ότι η ριζική αλλαγή είναι αναπόφευκτα πάντοτε λάθος: βασιζέται στα παροδικά συμφέροντα, τις άξίες και την εξαιρετικά περιορισμένη εμπειρία μιας και μόνο γενιάς. Ο Weiss μάς θυμίζει και τον πιο σημαντικό εκπρόσωπο του ρομαντικού συντηρητισμού, τον ποιητή Novalis ο οποίος, στο έργο του *Χριστιανούση ή Ευρώπη*; (1799), ύμνησε τις 'υπέροχες εκείνες ημέρες', όταν η Ευρώπη 'ήταν ένα μια απέραντη πολιτική και ηθική αυτοκρατορία του πνεύματος, ταγμένη υπό την ιερή ηγεμονία του πάπα'. 'Μάθετε στους ανθρώπους ν' αρνούνται την ιερότητα του σύμπαντος', προειδοποιούσε, 'και θα τους δείτε να ορμούν να κατασπαράξουν ο ένας τον άλλον'. Για τον Novalis, ο ιδεώδης δεσμός της χριστιανικής πνευματικότητας είχε σπάσει και ήταν τώρα καθήκον των Ευρωπαίων να τον ανασυγκολλήσουν.

Σύμφωνα με τον Weiss, πάντως, η πιο βαθυτοχάστη διακήρυξη των συντηρητικών πολιτικών αρχών του ρομαντισμού δημοσιεύτηκε το 1809 από τον Adam Müller, ευνοούμενο της αυστριακής αυλής, με τίτλο *Τα στοιχεία της Πολιτικής* [*Die Elemente der Staatskunst*]. Το κεντρικό θέμα του ήταν σαφές: μόνο η επιστροφή στις μεσαιωνικές αρχές διακυβέρνησης θα μπορούσε να αποκαταστήσει το μεγαλείο της Αυστρίας. Ο Müller ανίχνευε την πηγή της σύγχρονης ανηθικότητας στο φιλελεύθερο δόγμα ότι το κράτος ήταν απλώς μια έξυπνη επινόηση των ιδίων των ανθρώπων, από την εποχή που βρίσκονταν σε μια δίηθεν 'φυσική' κατάσταση. Θεωρούσε ότι ο άνθρωπος παντού γεννιέται μέσα σε κάποια *συγκεκριμένη μορφή κοινωνικών σχέσεων* –οικογένεια, φάρα, φυλή ή έθνος– και τα δικαιώματα και οι λειτουργίες του προκύπτουν αναπόφευκτα από αυτή τη σχέση ζωής. Το κοινωνικό συμβόλαιο των φιλελευθέρων ήταν μία συμφωνία που απέδιδε τις ανάγκες μιας μόνο τάξης. Ο μόνος τρόπος να αποκατασταθεί η αρμονία ήταν να δούμε το

κράτος όπως το έβλεπε ο μεσαιωνικός άνθρωπος: όχι ως άθροισμα ατόμων αλλά ως 'κοινότητα κοινοτήτων' μέσα στην οποία κάθε πολίτης ήταν μέρος μιας μικρότερης κοινότητας –ευγενείς, ιερείς, συντεχνίτες, έμποροι–, κάθε μία από τις οποίες είχε τη μέγιστη δυνατή δύναμη αυτορύθμισης, συμβατή με τις ιδιαίτερες λειτουργίες της και το καλό του συνόλου. Μέσα σε μια τέτοια κοινωνική τάξη πραγμάτων οι μόνες συγκρούσεις θα ήταν ανάμεσα σε συντεχνιακές ομάδες –δεν θα υπήρχε χώρος για την αντικοινωνική ιδιοτέλεια του ατόμου.

Ο Weiss κοντοστέκεται ιδιαίτερα σε δύο από τους πλέον σημαντικούς θεωρητικούς της αντίδρασης στη Γαλλική Επανάσταση που άσκησαν εξαιρετική επιρροή στους *ούλτρα* βασιλόφρονες: τον κόμη de Maistre και τον υποκόμη de Bonald. Ο πρώτος συνέγραψε το 1796 το *Συλλογισμοί για τη Γαλλία* [*Considérations sur la France*] όπου υποστήριζε ότι 'το θέλημα του θεού και όχι ο ανθρώπινος λόγος είχε πλάσει νόμους, θεομούς και κοινωνίες'. Αν οι άνθρωποι ήθελαν μια δίκαιη κοινωνική τάξη θα έπρεπε να ακολουθούν τα ένστικτα που είχε εμφυτεύσει ο Θεός. Ο de Maistre θεωρούσε τη Γαλλική Επανάσταση *θεότυλλη*, όργανο της *οργής* του Θεού: κάποια στιγμή η επαναστατική μάστιγα θα αυτοκαταστρεφόταν και τότε ο τρομοκρατημένος πληθυσμός θα έβγαζε έναν τεράστιο αναστεναγμό ανακούφισης για την επιστροφή του βασιλιά, της εκκλησίας και της αριστοκρατίας. Λίγο αργότερα, το 1815, ο υποκόμης de Bonald, που υποστήριζε την προσπάθεια των *ούλτρα* να επιστραφούν στην εκκλησία και στους ευγενείς τα κτήματά τους, επισημάνει σαρκαστικά στους φιλελευθέρους ότι η Γαλλία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ήταν ακριβώς εκείνη που είχε οβήσει τα δικαιώματα όλης της Ευρώπης.

Ο Weiss αναφέρεται επίσης σε έναν σχετικά άγνωστο σήμερα εκπρόσωπο του *συντηρητικού συντεχνιακού ουτοπισμού*, τον Karl Marlo ο οποίος, με την ιδιότητα του συνέδρου σε συνέδριο τεχνιτών της Φρανκφούρτης, την άνοιξη του 1848, πρόβαλε ένα αποκαλυπτικό 'όραμα': την 'αυτοκρατορία της αθλιότητας' στην οποία οδηγούσε τους εργατές ο φιλελεύθερος καπιταλισμός. Πίστευε ότι μόνον η ριζική επιστροφή στις αρχές του μεσαιωνικού συστήματος των συντεχνιών θα είχε διαρκή αξία και πρότεινε να οργανωθούν η βιομηχανία, το εμπόριο και η γεωργία σε εθνικές συντεχνίες με μέγεθος περιορισμένο από τον νόμο, περιγράφοντας έτσι αυτό που οι κατοπινί συντηρητικοί θα ονόμαζαν 'συντεχνιακό κράτος'.

Ο Weiss επισημαίνει ότι, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, οι συντηρητικοί κατάλαβαν ότι έπρεπε να χτίσουν συμμαχίες με νέες ομάδες: ένωσαν τις δυνάμεις τους με τους ηγέτες της βαριάς βιομηχανίας, στράφηκαν στον υπερπατριωτισμό και συχνά χρησιμοποιούσαν το σύνθημα 'Η πατρίς κινδυνεύει!' για να καταστείλουν την κοινωνική δυσαρέσκεια και να στιγματίσουν τη διεθνιστική αριστερά. Στη Γερμανία, το 'Machtstaat' του Bismarck βρήκε στα γραπτά του Heinrich von Treitschke (*Η Ιστορία της Γερμανίας*, κ.λπ.) την πιο ισχυρή του έκ-

φραση. Για τον von Treitschke, εκφραστή ενός εθνικιστικού, ιμπεριαλιστικού, κρατικιστικού, ωμού υπερσυντηρητισμού, η δύναμη του κράτους δεν ήταν παρά η έκφραση της ευμάρειας του ατόμου και της κοινότητας: όπως η ύλη διέπεται από τον νόμο της βαρύτητας, έτσι και η πολιτική κυριαρχείται από τους νόμους της ισχύος. Για τον λόγο αυτόν οι δάσκαλοι της υποχρεωτικής εκπαίδευσης έπρεπε να επιλέγονται μεταξύ των απόστρατων αξιωματικών καθώς, με την πειθαρχία που θα επέβαλλαν, θα βοηθούσαν να κατασταλεί η 'θηλυκή' μαλθακότητα των μαζών. Η ειρήνη ακρωτηρίαζε την προσωπικότητα 'αφήνοντας τον άντρα να βαλτώνει'. Η ιστορία, για τον von Treitschke, ήταν η αιώνια μάχη *φυλής* εναντίον *φυλής*. Οι μαύροι ήταν γεννημένοι *υπηρέτες*, οι ανατολίτες *θηλυπρεπείς* και οι Γερμανοί γεννημένοι *πολεμιστές*. Οι εβραίοι ήταν *Σάιλοκ* από τη φύση τους: δεν μπορούσαν παρά να είναι αντεθνικοί και *μη Γερμανοί*: ζητούσε συνεπώς την περιστολή των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Η Γερμανία έπρεπε να συμβάλει στο πεπρωμένο: μια υψηλίο όπου θα κυριαρχούσε μια αριστοκρατία Τευτόνων και Αγγλοσαξόνων. Το έργο του von Treitschke, που γεφύρωνε τις ιδέες των παραδοσιακών του 19ου αιώνα με εκείνες των ριζοσπαστών αντιδραστικών του 20ου, έμελλε να κερδίσει αργότερα μια θέση στον επίσημο ναζιστικό κατάλογο βιβλίων.

Ο Weiss αναλύει με επιμέλεια την εξέλιξη του συντηρητισμού στη Γαλλία της Τρίτης Δημοκρατίας: τη συντριβή της Κομμούνας το 1871, την ήττα της Γαλλίας από τη Γερμανία, την απώλεια της Αλσατίας και της Λορένης. Ο στρατηγός Boulanger επιχειρεί ένα πραξικόπημα το 1889 αλλά την τελευταία στιγμή χάνει το κουράγιο του. Το κίνημα των 'μπουλανζιστών' διαλύεται, την επόμενη δεκαετία, όμως, πολλοί από αυτούς θα επανεμφανισθούν ως υπερασπιστές του στρατού στην υπόθεση Dreyfus. Σε αυτό το κλίμα ανατρέφεται η σκέψη ορισμένων συγγραφέων της Δεξιάς όπως οι Maurice Barrès και Charles Maurass. Παρατηρείται η άνοδος της 'ριζοσπαστικής Δεξιάς' που στηριζόταν στον 'επαναστατικό' δυναμισμό των υπερπατριωτών και βασιλοφρόνων, με πιο σημαντική ομάδα ανάμεσα τους τη Γαλλική Δράση [Action Française]. Αυτή ιδρύθηκε το 1899 και σύντομα τέθηκαν επικεφαλής της οι Maurass και Barrès. Σκοπός του 'ακέραιου εθνικισμού' [nationalisme intégral] της Γαλλικής Δράσης ήταν να εντείνει όσο μπορούσε περισσότερο τα πάθη και τα μίση που γεννούσε ο λαϊκός εθνικισμός, στρέφοντάς τον προς τον υπερ-συντηρητισμό. Οι Γάλλοι, υποστήριζε ο Barrès στο μυθιστόρημά του *Les Déracinés*, θα έπρεπε να καταδυθούν στα έγκρατα των ένστικτων τους διότι τότε θα δρούσαν με τρόπους παρόμοιους με κείνους των προγόνων τους. Δεν υφίσταται οικουμενικό κριτήριο αλήθειας παρά μόνο *γαλλική αλήθεια, γαλλική λογική και δικαιοσύνη*. Ο Dreyfus δεν είχε γαλλικές ρίζες –κι αν ακόμα δεν ήταν προδότης, εύκολα θα γινόταν. Από τον Barrès η Γαλλική Δράση έμαθε να χρησιμοποιεί τις τότε νέες θεωρίες που τόνιζαν τις άλογες δυνάμεις του ενστικτού, της

δαισθήσης και του ασυνείδητου. Οι Maurass και Barrès προτιμούσαν να ρίχνουν το φταίξιμο για τις αλληπάλληλες οικονομικές κρίσεις που γνώριζε η Γαλλία στα ξένα συμφέροντα, στους μετανάστες εργάτες, στους εβραίους τραπεζίτες. Έτσι, ο ρατσιστικός εθνικισμός επέτρεψε στη 'ριζοσπαστική Δεξιά' να συμμαχήσει με τα επιχειρηματικά συμφέροντα, να αντικρούσει τα αιτήματα κοινωνικής μεταρρύθμισης και να στρέψει την κοινωνική δυσαρέσκεια στους κάθε λογής 'ξένους'.

Ο Weiss, στη συνέχεια του βιβλίου του, αναλύει ενδελεχώς την πορεία της ανόδου της 'ριζοσπαστικής Δεξιάς' στην υπόλοιπη Ευρώπη και της μετεξέλιξης της στον φασισμό και τον ναζισμό. Αναφέρεται στην περίπτωση του αυστριακού Georg von Schönerer, που ίδρυσε το 1885 το Παγγερμανικό κόμμα και αργότερα το Παγγερμανικό κίνημα, σε εκείνη του Karl Lueger, δημάρχου της Βιέννης, στο πολιτικό κλίμα στη Γαλλία μετά το 1918, στη μετεξέλιξη της ριζοσπαστικής Δεξιάς στον ναζισμό στην Αυστρία και τη Γερμανία της περιόδου 1918-1945.

Το βιβλίο του Weiss σύντομο, καλογραμμμένο, με στρωτή μετάφραση από τον Σ. Μαρκέτο, μαζί με το εξαιρετικό βιβλίο του Zeev Sternhell, *Ο Αντιδιαφωτισμός*, που πρόσφατα εκδόθηκε στα ελληνικά από τις εκδόσεις Πόλις (μτφρ. Άν. Καρακατσούλη, επιμ. Α. Κιουπκολή), μπορεί να ανοίξει τον δρόμο για μια σοβαρή μελέτη της πορείας και εξέλιξης των συντηρητικών ιδεών και της 'ριζοσπαστικής' ή 'επαναστατικής' Δεξιάς και στη χώρα μας.

Πέτρος Θεοδωρίδης

Σημείωση

1. Έχει αποδοθεί και ως 'ολοκληρωτικός εθνικισμός' αλλά και 'οργανικός' ή 'εσωματωτικός'. Πρβλ. Π. Θεοδωρίδης, *Οι Μεταμορφώσεις της ταυτότητας. Έθνος Νεωτερικότητα, εθνικιστικός λόγος*, Αντιγόνη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 75 κ.ε., Ν. Δεμερτζής, *Ο λόγος του εθνικισμού*, εκδόσεις Α. Σάκουλα, Αθήνα 1996, σ. 239, 244.

Βασίλης Καρασμάνης, Σωκράτης. Ο σοφός που δεν γνώριζε τίποτα, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2002, σελ. 189

Το 2001, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών για τα 2.400 χρόνια από την καταδίκη του Σωκράτη σε θάνατο, ο καθηγητής Φιλοσοφίας στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και διευθυντής του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών, Βασίλης Καρασμάνης, συζήτησε για τη ζωή και τη διδασκαλία του Σωκράτη με μερικούς από τους πιο διακεκριμένους διεθνώς μελετητές της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας. Προϊόν εκείνων των συζητήσεων είναι ο συγκεκριμένος τόμος.